

HUMANISTIC VISIONS OF SELIMOVIĆ'S HERO AHMET ŠABO IN THE NOVEL *TVRĐAVA (FORTRESS)*

Kemal Džemić

University of Novi Pazar, Republic of Serbia, kemaldzemic@hotmail.com,

Ahmet Bihorac

University of Novi Pazar, Republic of Serbia, ahmed.bih61@gmail.com

Abstract: The author deals with the emergence of an intellectual in Meša Selimović's novel *Tvrđava*, which will positively reflect on the modernization and intellectualization of South Slavic literature in a wider sense and psychological accentuating the prose of this contemporary prose writer of modern artistic expression. The novel's hero is poet, teacher and thinker Ahmet Šabo, a **Hocin** warrior, who, after returning to his home country, can not be integrated into a generally valid social totalitarian order in which he as a thinking figure is a foreigner. The hero Šabo is profoundly contemplating about the power, the position of an individual in a totalitarian dictatorship, and the possibilities of free thought and action in a dehumanized society. He sympathizes with the blamed Ramiz, which will further aggravate his position within the authorities. He is permanently astonished over his fate, questioning his personality, the role in the society, the purpose of fighting and resistance to injustice and absurdity. Moved by the objective understanding of the phenomenon of power, honesty, one's need of free thoughts and deeds, sympathizing with the unjustly convicted Ramiz, the poet Ahmet Šabo will, in a course of accidental and unfortunate circumstances, enter into great troubles which he could barely cope with. In the novel, his authentic humanity was consistently realized. At all costs, he does not renounce his humanitarian mission in an effort to change what is difficult to change in rigidly set life rules that deprive the individual who is to be subordinated to the current and commonly-organized life order.

Keywords: modern novel, type of intellectual, hero, literary theory, tragic.

HUMANISTIČKE VIZIJE SELIMOVIĆEVOG JUNAKA AHMETA ŠABA U ROMANU TVRĐAVA

Kemal Džemić

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, kemaldzemic@hotmail.com

Ahmet Bihorac

Univerzitet u Novom Pazaru, Republika Srbija, ahmed.bih61@gmail.com

Apstrakt: Autori se u radu bave pojavom intelektualca u romanu *Tvrđava* Meše Selimovića i pozitivnim odražavanjem na modernizaciju i intelektualizaciju južnoslavenske literature u širem smislu i psihološkom akcentiranju proze ovog savremenog prozaiste modernog umjetničkog izraza. Junak romana je pjesnik, učitelj i mislilac Ahmet Šabo, hoćinski ratnik, koji se po povratku u zavičaj ne može integrirati u opštevažeći društveni totalitarni poredak u kome je on kao misleća figura stranac. Junak Šabo dubokim kontemplacijama promišlja o vlasti, položaju pojedinca u totalitarnoj diktaturi i mogućnostima slobodnog mišljenja i djelanja u dehumaniziranom društvu. On suosjeća sa okrivljenim Ramizom, što će mu dodatno otežati položaj kod vlasti. Stalno se iščuđuje nad svojom sudbinom, preispitujući svoju ličnost, ulogu u društvu, svrsishodnost borbe i otpora prema nepravdi i besmislu. Motiviran objektivnim poimanjem fenomena vlasti, poštenja, čovjekove potrebe da slobodno misli i djela, suosjećanjem sa nepravедno okrivljenim Ramizom, pjesnik Ahmet Šabo će sticajem slučajnih i nesrećnih okolnosti upasti u velike nevolje sa kojima se jedva nosio. U romanu je njegova autentična čovječnost dosljedno ostvarena. Po svaku cijenu on se ne odriče svoje humanističke misije u težnji da promijeni i ono što se teško može promijeniti u kruto postavljenim životnim pravilima koja obespravljaju individualca koga nastoje potčiniti važećem i opštedruštvenom ustrojenom poretку življenja.

Ključne riječi: moderni roman, tip intelektualca, junak, teorija književnosti, tragizam.

1. UVOD

Selimovićev junak u romanu *Tvrđava* Ahmet Šabo je prikazan u kao kontemplativni mislilac, human i u ratu i u mirnodopskom ambijentu gdje nastoji misliti svojom glavom. On suosjeća sa obespravljenim i na strani je dobra, a protiv zla i neiskrenog odnosa prema ljudskim sudbinama, sa kojima se moćnici poigravaju, što će ga istaći kao sumnjivog osobenjaka i protivnika sultanskog poretka. U ovom romanu taj odnos pojedinca i vlasti, odnosno intelektualca i vlasti, poprima univerzalni karakter. Riječi Ahmeta Šaba *Jedan pijetao, milioni spavača*,⁸⁴ odlično ilustruju beznačajnost glasa trezvenog pojedinca u odnosu na raspamećenu masu koja sokratovski rečeno ne

⁸⁴Selimović, Meša, *Tvrđava*, Svjetlost, Sarajevo, 1991. 165.

sudi, već presuđuje. Masa u ovom slučaju ne misli, već koristi konformistički usvojene stereotipe kreatora i poštovaoca javnog mnjenja. Zato glas *pijetla* ne dopire daleko i teško budi mase iz duboke usnulosti i duhovnog i moralnog klonuća. Međutim, iako nam se čini nemoćnim i uzaludnim, taj glas probuđene ljudske svijesti je kolosalno dragocjen u smislu triježenja mase iz usnulosti i pokretanja na aktivizam kojim će se srušiti sistem natruhlog totalitarnog poretka koji je skrojen po mjeri i za potrebe vlasti, a ne za trezvenog individualca, čovjeka, intelektualca. Sopstvena žrtva koju će podnijeti misleći individualci i u životu i u romanu *Tvrđava* je velika, ali to je i čini izvanrednom i svetom u čovjekom traganju za smislom u uglavnom besmislenom poretku u koji je bačen disovski kazano *bez imalo znanja i bez svoje volje*. Šabo prezire nepravednu vlast i na strani je progonjenih, prokazanih i osumnjičenih slobodnomislećih ljudi među kojima se ističe revolucionarni student Ramiz. Zbog takvih stavova junak romana će sticajem slučajnih i nesretnih okolnosti upasti u velike nevolje sa kojima se jedva nosio. On se stalno iščuduje nad svojom sudbinom, preispitujući svoju ličnost, ulogu u društvu, svrsishodnost borbe i poranepравdi

2. PJESNIK I MISLILAC AHMET ŠABO

Pisac Selimović je svog junaka Ahmeta Šaba, učitelja, pjesnika, mislioca i revolucionara, smjestio u izuzetno složene društveno-ideološke okolnosti osmanske Turske 17. stoljeća, gdje se glas pojedinca nije čuo. U takvom ambijentu junak intelektualac je filozofski zapitan nad sudbinom pojedinca u kolektivitetu i njegovom tragičnom nastojanju da živi kao osoba, a ne puki podanik i poslušnik. Filozofsko poimanje sudbine ljudske ličnosti zapravo govori o tragičnosti naše egzistencije u nastojanju da budemo dosljedni u našem zdravorazumskom rezonovanju životnih fenomena bilo kad i bilo gdje. Pisac nam sugerira da čovjek nije jednom za svagda ustrojena konstanta, već zagonetno biće isprepletano brojnim i složenim komponentama koje ga čine nepredvidivim, tajanstvenim, nedosljednim, često apsurdnim fenomenom u životu kao grandioznom mozaiku svega i svačega. U tom smislu on sebe poistovjećuje u jednom trenutku sa Mahmutom Neretljakom, čije dvojstvo u biću razumije kao neminovnu čovjekovu slabost u spletu raznovrsnih životnih neizvesnosti.

U priči romana *Tvrđava* likovi nemaju mir za kojim čeznu. Nekima su se na putu traganja za mirom ispriječili ljudi koji im proizvode brojne nevolje, a neki sami sebe nesvjesno lišavaju mira. U takvom metežu trijumfuje nemir koji determiniše ljudske sudbine i često nas zbunjuje u nastojanju da razlučimo granicu između žrtve i zločinca. Ta granica u *Tvrđavi* je ponekad toliko beznačajna da se skoro i ne vidi. Pisac Selimović kao da kaže da su svi likovi u romanu krivi za nešto. Naravno da je stepen krivice različit kod različitih likova. Ahmet Šabo kao tragični junak romana, u jednom trenutku shvata da se on i Osman Vuk, beskrupulozni dželat, ne razlikuju mnogo. Zbog sopstvenog bijega od odgovornosti Ahmet Šabo samokritički promišlja: *Ako je tako, a drugog objašnjenja nema, onda je čovjek prilično prljav stvor, čak i kada nije svjestan svojih postupaka. Jer, neće da ih bude svjestan!*⁸⁵

Ove Ahmetove riječi su iskrene i izraz su njegovog realnog razmišljanja o čovjeku kao nikad do kraja istraženom fenomenu koji se otima nastojanju konačne i egzaktno definicije. On stalno preispituje sebe filozofski promišljajući o čovjekovoj nemogućnosti da spozna samoga sebe i svrsishodnosti sopstvenog postojanja: *Ko sam, gdje, u kojem safu, u kojem džematu? Kakav sam, dobar ili rđav, površan ili mučan, šta su mi ljudi i život, čemu težim, šta očekujem od sebe i od drugih?*⁸⁶

Ahmet Šabo će u medijativnom samopreispitivanju zapitati: *Da li je moguća ikakva veza između čovjeka i svijeta osim moranja? Ja ne biram ono što imam, u stvari, ništa, ni rođenje, ni porodicu, ni ime, ni grad, ni kraj, ni narod, sve mi je nametnuto.*⁸⁷

Kao odgovor na Šabove nemire i opasne ideje Mula Ibrahim ima pragmatičan prijedlog: *Zašto ne loviš ribu? Izgleda velika ludost, što i jest, ali postane najveća strast. I brani čovjeka od drugih ludosti. Svijet se može rušiti, a ti ćeš, nepomičan, buljiti u vodu. Najveća mudrost u životu je da čovjek pronađe pravu ludost. Da je vlast pametna, naredila bi svima: udicu u šake, pa na rijeku, lovi ribu! Lovi ribu, Ahmete Šabo!*⁸⁸

Mula Ibrahim je podozriv i oprezan prema svemu što nije pravilo i zakon, zato mu se nije dopalo Šabovo usamljivanje: *Usamljenost rađa misao, misao nezadovoljstvo, nezadovoljstvo pobunu.*⁸⁹

Od ovakvih iskrenih i realnih mišljenja o čovjekovoj protivrječnosti, uključujući i sopstveno biće, Ahmet Šabo nastoji da pobjegne nalazeći utočište u idealizaciji voljene žene Tijane, ne želeći da sumnja u njeno savršenstvo, plašeći se da bi u tim istraživanjima oskrnavio njen kult što bi ga konačno ostavilo samog na pustoj životnoj vjetrometini. Tijana je Ahmetu bila zaklon i mirna luka u koju bi uplovio poslije burnih batrganja i nošenja sa svim i svačim. Ona je bila utočište za njegovu napaćenu prirodu koga su šibale oluje nepravdi i svakovrsnih

⁸⁵Ibid, 292.

⁸⁶Ibid, 120.

⁸⁷Ibid, 123.

⁸⁸Ibid, 34.

⁸⁹Ibid, 34.

Ljudskih zala. Ahmet stalno nastoji da otkrije razloge zašto se sudbina tako odnosi prema njemu. U tom traganju za sopstvenim usudom on se ne predaje religiji, kako bi u to vrijeme, pa i danas, većina učinila, već se čudi zbog čega ljudi miješaju Boga u svoje probleme. U svojoj nesreći i očaju on blasfemično uzvikuje: *O, Bože nepravedni, šta ćeš još navaliti na moju glavu! Nije ni najpametnija, ni najgluplja. Toliki krivi i nekrivi prožive život neprestano zijevajući. Zašto baš mene izabra da mi ne bude nikad dosadno?* Razočaran nepravdom prema dobrim i pravičnim ljudima on nastavlja: *Više ima nevolja nego krivica, a najmanje je nevolja prema ljudima koji imaju najviše krivice, pa je šteta što nismo više krivi.*⁹⁰

Ahmet Šabo je gnjevan na svoj položaj i na sve nevolje koje se, ne zna zašto, svaljuju na njegova krhka pleća. Da je u njegovoj ličnosti nadvladala religiozna dimenzija, on bi sve te nevolje prihvatio kao neminovnost i božju datost, a sve što je od Boga čovjek je dužan ponizno, mirno i razložno prihvatiti, jer nas Bog u životu stalno ispituje stavljajući nas na razna iskušenja. Ovako, Ahmet ogorčen, ironično dovodi u sumnju svrsishodnost čovjekove posvećenosti poštenju i ideji. Međutim, njegova je priroda i pored naznačenih protivrječnosti, okrenuta dobru i saosjećanju sa nedužnim i proganjanim ljudima. Ahmet je radoznao zbog čega je vlast zadavila u tvrđavi imama i dvojicu seljaka iz sela Župče. Ispostavilo se da su pogubljeni zato što nisu htjeli da daju ratnu pomoć. Mula Ibrahim će uznemireno odgovoriti Ahmetu: *Šta hoćeš da ti kažem? Tolike ljude su pobili, a ti tražiš razlog zašto su zadavljeni imam i dva seljaka iz Župče! Lovi ribu, Ahmete Šabo!*⁹¹

Ahmetove kontemplacije, zainteresovanost za zadavljenog imama i dvojicu seljaka, kao i odnos prema sultanovom rođendanu već polahko ali sigurno određuju tijesnu i strmu životnu putanju kojom će se kretati, bolje reći kojom će tumarati, ovaj mladi intelektualac, učitelj i pjesnik, posvećen pravdi, dobroti, čovjekoljublju, plemenitosti. Koliko je taj put opasan po njega najbolje primjećuje mudri Mula Ibrahim koji ga nastoji odvratiti od opasnih misli opomenom *Lovi Ribu, Ahmete Šabo*. No Ahmet Šabo je već uveliko poodmakao na tom opasnom putu preispitivanja odnosa vlasti prema pojedincu, pravde i krivde, smisla i besmisla, rata i mira, mržnje i ljubavi. U tim Ahmetovim promišljanjima nastupa rođendan sultanov za koji javno iskazuje odanost i lojalnost kao u svim apsolutističkim i totalitarnim režimima. I dućan mula Ibrahimov u kome Ahmet zarađuje koru hljeba u čast rođendana sultanovog kako i priliči biva okičen i ukrašen slikom vladara. Pod utiskom saosjećanja sa nesrećnim imamom i seljacima Ahmet se ponaša čudno i iskreno, ne mareći da svoj odnos prema sultanovom događaju licemjerno prilagodi i upristoji:

Bilo je bijedno, bilo je smiješno, bilo je ružno. Ne bi bilo čudno da sam zaplakao ili zaškrgutao zubima, a ja sam se smijao i prijateljevom oduševljenju i svome gađenju. Potpuno su me raskrojili čutljivi seljaci iz Župče. Oni sad sjede negdje u velikom tuđem gradu, čekaju svoje leševe, a ja gledam u ovo šareno čudo i smijem se, smijem, smijem. Suze mi teku od smijeha. ako prestanem da se smijem, ostaće samo suze.

*-Prestani!- šaptao je Mula Ibrahim, prestravljeno se osvrćući. Čemu se smiješ? Šta je toliko smiješno? Ne znam, mislio sam, ne znam šta je smiješno, ni čemu se toliko smijem. Jesmo li okitili dućan i upalili svijeće ispod šarenih zvijezda i junačkog sultana zato što su ubijeni imam i dva seljaka iz Župče, i što sad njihovi rođaci čute u mraku, čekajući jutro, da ih mrtve ponesu sa sobom? Ili zato što su pod Hoćinom izginuli svi moji drugovi? Ili zašto berber Salih s Alifakovca još čeka svoje sinove? Ne znam zašto se smijem.*⁹²

Ahmet će iskrenom ljubavlju prema Tijani, djevojci kojom se oženio, dobio prijatelja i utočište za svoju nezadovoljnu i ogorčenu prirodu koja nije daleko od gesta pobune koja bi ga konačno dotukla. Željno očekujući nasljednika koji je već na putu, Ahmet sanjari i mašta iznoseći viziju mogućnost i ljepšeg i smislenijeg života izvan ratnog besmisla drugih čovjekovih kompleksa i predrasuda.

*Ženi sam rekao da pomažem nesrećnom čovjeku koji sve u životu čini pogrešno, a drago mi je i da radim sa djecom, pogotovu otkako mi je rekla da je trudna, i otkako očekujemo nepoznato drago stvorenje, koje će rasti između nje i mene, kao između dva duba, zaštićeno, natkriljeno, i neće ići ni na kakav Hoćin, niti će učiti arapski jezik kod Mahmuta Neretljaka. Naučiću ga pjesništvu, i naučiću ga da mrzi rat.*⁹³

Tu njegovu iluziju i san životnih ljepota i radosti prekida racionalni Mula Ibrahim koji na pitanje Ahmetovo šta bi savjetovao čovjeku kome želi dobro iznosi svoje viđenje, filozofiju i stav.

Da se svojim mišljenjem ne izdvaja među ljudima s kojima živi. Zato što će se onemogućiti prije nego što išta učini. Drugi moj savjet čovjeku kome želim dobro bio bi: ne govori uvijek ono što misliš(. . .) Ima stvari koje su iznad nas, i ne mogu se mjeriti našim običnim mjerilima. Sultan je gotovo nadstvarni pojam koji povezuje naša različita htijenja. On je viši razlog, koji

⁹⁰Ibid,177.

⁹¹ Ibid, 34.

⁹²Ibid,36.

⁹³ Ibid, 48.

*nas drži na okupu, kao sila teža. Razletjeli bismo se na sve strane, kao iz pračke izbačeni, kad njega ne bi bilo.*⁹⁴

-To bi zaista bilo zabavno !-odgovara Ahmet na ove Mula Ibrahimove fraze odanosti sultanu.

Ovo pjesničko meditiranje Ahmeta Šaba govori o intelektualnoj autonomnosti čovjeka koji je propatio Hoćin i uvidio svu apsurdnost lažnih autoriteta i kultova koje čovjek svjesno ili nesvjesno proizvodi i kojima utamniči svoju ličnost, snove i ideale. Ahmet je na sopstvenoj koži iskusio surovost rata i nemira poslije rata, pa mu je čudna i smiješna odanost sultanu i njegovoj izloženoj slici za rođendan, što će dodatno začuditi i uplašiti opreznog Mula Ibrahima.

Ahmet Šabo sticajem okolnosti upada u nove nevolje poslije sijela kod hadži Duhotine gdje će u pijanstvu izgovoriti slobodoumne i opasne riječi. Šabo je ganut sudbinom bajraktara Muharema koji prosi u blizini kuće hadži Duhotine i iz njega će se na sijelu spontano i iskreno izručiti riječi prepune gorčine zbog nepravde u društvu. Opijen i iskren Ahmet je bio lahak plijen za zlonamjernog Džemala Zafraniju koji ga navodi na glasnu kritiku licemjerne vlasti maskirane vjerom. *Što ima više svetih skloništa iza kojih se ljudi kriju, sve je više prostora za ljudsko zlo.*⁹⁵

Ovaj smjeli govor intelektualca Ahmeta Šaba biće naravno kažnjen poniženjem pod okriljem noći. Pretučen je i ponižen od strane totalitarističke vlasti koja žrtvu vreba i kažnjava noću jer se u ambijentu mraka njihova ideologija najefektnije štiti, dok se danju skupljaju haberovi perfektno organizovane špijunske agenture. Vlasti su u ovom slučaju ustrojene na principima totalitarističke birokratije koja ne trpi kritiku, drugačiji stav, slobodoumlje. Vlasti nastoje da satanizuju političke protivnike demonstrirajući agresivnu moć, kojom se treba obračunati sa neprijateljem sistema. Na taj način vlast legalizuje politički progon i represalije prema neistomišljenicima. Takvoj vlasti je potreban neprijatelj, kojeg, ako ga i nema, treba izmisliti, kako, bi se u propagandne svrhe dokazivala odanost vladaru, koristeći se podmetačinama, neistinama, špijunažom.

Junak romana *Tvrđava* Ahmet Šabo je predmet torture i poniženja od strane vlasti. Njega proganjaju zato što se poput Nurudina u romanu *Derviš i smrt* usudio da misli pokazujući da se razlikuje od stereotipa koji nameće vlast kao obavezu u totalitarističkom sistemu.

Svojim istupanjem Šabo dovodi u pitanje ispravnost postupanja vlasti i lokalnih moćnika koji brzo reaguju preko svojih *terenskih ljudi* i ponižavaju ga na neljudski način-uprljavši ga svojim izmetom, čime ga beskrupulozno obezvrijeđuju: *Osjetio sam da mi se glava rasprsnula od udarca i, padajući, čuo sam nejasno kako oko mene klopata mnogo nogu, kao maljice o bubanj. Onda sam se onesvjestio.*⁹⁶

Mahmut Neretljak ga zatiče u ponižavajućoj poziciji: *I usrali su te, nesrećniče, od tjemena do koljena. Usrali i upišali.*⁹⁷

Ovakav režim koristi metode poniženja čovjeka kao surovi oblik rasčovječenja čovjeka svodeći ga na bezvrijednu stvar. Činom prljanja izmetom Ahmeta su lišili identiteta dostojanstvene misleće ličnosti i počastili ga društvom serdara-Avdage koji će ga uporno i revnosno pratiti kao čovjeka opasnog po poredak. Poslije Ramizovih govora u džamiji i Ahmetovih simpatija prema ovom mladiću koga jedva i poznaje serdar-Avdaga počinje da sumnjiči Ahmeta stalno ga uhodeći i sumnjičavo ispitujući. Na Avdaginu optužbu da je Ramiz opasan po državu Ahmetova žena Tijana je uzvratila:

*Teško državi za koju je opasan jedan jedini čovjek. A nije on opasan po državu, već po nekoga ko misli da je država. Je li i moj otac bio opasan po državu? Ne ni za koga on nije bio opasan. A opet su ga ubili. Nekome su naredili, i taj je poslušao. Možda samo zato što je nešto rekao u piću, ili se nekome učinilo da je rekao. Tudi život je jeftin, Avdaga. Mnogo ih je koji nikoga neće požaliti. Pa zašto i od poštenih ljudi stvarate zlikovce? Neka ostanu makar za čudo.*⁹⁸

Ahmet Šabo ne može niti želi da nađe način na koji bi uspostavio normalne odnose sa vlastima. On kaže da ne može da nađe zajednički jezik sa vlastima. Kažnjavanjem i poniženjem Ahmeta Šaba vlast želi da demonstrira prijeteću poruku namijenjenu onima koji se na bilo koji način suprotstavljaju autoritetu vladara. U Šabovom diskursu osjeti se nemoć pred „besmislenom surovosti“ koja zabranjuje riječ. Šabo to spoznaje, što je i cilj vlasti – *životni prostor krivca pretvoriti u stakleno zvono pod kojim će on spoznati jad svoje moći i moć vlasti.*⁹⁹ Metaforički izrazi animaliziranog karaktera upućuju na pomenutu nemoć i potčinjenost pojedinca u sukobu s moćnom mrežom institucija, ali i na *zvjerinjak*, kako Šabo označava društvenu zajednicu čiji je i član:

⁹⁴Ibid, 48.

⁹⁵Ibid, 65.

⁹⁶Ibid, 94.

⁹⁷Ibid, 95.

⁹⁸Ibid, 161.

⁹⁹Prohić, Kasim, *Činiti i biti*, Svjetlost, Sarajevo, 1972, 47.

zajednica bez ikakvih pravila i zakona, morala i etike – pravila i moral tumače i imaju *monopol* nad njima vladajući krugovi moći u društvu. Čovjek se često kad mu je najteže u životu okreće Bogu i izbjavljenje od raznih nevolja traži u vjerskom ritualu. Ahmet ne spada u ovaj tip ljudi. On ostaje dosljedan traganju za ljubavlju i pravdom koja je nedostižna, mimo vjerskih krugova, držeći se svojih kontemplativnih promišljanja nad vodom, ili u biblioteci razgovarajući sa svestrano obrazovanim i tajanstvenim, hladnokrvnim i nezainteresiranim bibliotekarom Seid Mehmedom i satima stajao pored prašnjavih knjiga. Ahmet Šabo će mu povjeriti svoju pjesmu.

U rasvjetljavanju lika Ahmeta Šaba kao nježnog pjesnika, filozofa i mislioca koji je preživio strahote i besmisao rata, ova njegova pjesma ima važnu ulogu. Gnjevan i razočaran u ljude i njihovu nepravičnost ovo je njegovo melanholično zavijanje nalik na čovjekovu otužnu pjesmu-jadikovku koju nariče poslije rata. Ahmet se iskazao kao pjesnik *zalutali i obijesni* kako kaže Seid Mehmed, citirajući Kur'an u kome Bog kaže o Muhamedu: *Mi Poslanika nismo pjesništvu učili. Njemu pjesništvo ne dolikuje. Pjesnike slijede zalutali i obijesni. Zar ne vidiš da pjesnici lutaju dolinama i govore ludosti? Cilj im je da se rugaju i da razvraćaju. Stići će ih kazna koja će ih uništiti i uniziti.*¹⁰⁰

Uopštavanjem stava o svim pjesnicima prozvanim u Svetoj knjizi bibliotekar Seid osuđuje Ahmeta pjesnika za bogohuljenje. U ovoj osudi Seid se zaklanja iza citata iz Kur'ana: *U odbrani vjere nastupajte u safovima! Alah voli one koji se bore u zbijenim redovima, čvrstim kao zid. A tebe Alah ne voli, jer ti nastupaš sam, razbijaš saf, podrivaš čvrsti zid. I ne samo da ne braniš vjeru, ti si protiv nje.*¹⁰¹

Šabova pobuna je moranje na koje ga podstiče njegova pravičnost, humanizam i intelekt bez obzira koliko je svjestan na opasnost koja vreba od vlasti otjelotvorenoj u karikaturalnoj fizionomiji serdara Avdage. Poslije, za Avdagu, sumnjivog susreta u biblioteci Ahmeta Šaba i studenta Ramiza, ova dvojica intelektualaca postaju predmet stalnog praćenja od strane vlasti. Serdar-Avdaga nudi siromašnom Ahmetu da špijunira Ramiza u džamiji i da zapiše njegove govore, što bi trebalo poslužiti kao dokaz u sudskom procesu na kome će se osuditi opasno istupanje ovog studenta.

Ahmet u dijalogu sa Avdagom pokazuje visoku moralnost i ne podliježe pritisku i ponudi vlasti koja mu nudi zaštitu i posao ukoliko pristane na nečasnu ulogu špijuna.

-Onaj Ramiz, student, svašta govori u džamiji. Nadam se da se ne slažeš sa njim(...)

-Kadija traži da se sve zapiše što govori(...)

-A što nije došao sam da mi to kaže?

-Ne znam.

-E onda mu reci da nije mogo.

-Možeš, samo ako hoćeš.

-Dobro. Onda, neću.

-Nećeš?

-Neću.¹⁰²

U romanu je njegova autentična čovječnost dosljedno ostvarena. Po svaku cijenu on se ne odriče svoje humanističke misije u težnji da promijeni i ono što se teško može promijeniti u kruto postavljenim životnim pravilima koja obespravljaju individualca koga nastoje potčiniti opštedruštvenom ustrojenom poretku. Roman se završava Šabovim veličanjem ljubavi ističući je do visine kulta i nalazeći u njoj smisao i za smrt i za život. Pisac završava roman optimizmom i nadom glavnog junaka, istovremeno i strijepnjom za sudbinu potomstva ne želeći da vjeruje da će živjeti po moranju i pristanku na poniženje koje su trpili njihovi očevi.

3. ZAKLJUČAK

U romanu *Tvrđava* Meša Selimović je stvorio originalni tip misleće egzistencije u liku učitelja, pjesnika i filozofa Ahmeta Šaba. On svojim humanizmom i snagom kontemplativnog promišljanja poprima univerzalnu dimenziju intelektualne osobe koja se ne miri sa krutim ideološkim konzervativno uspostavljenim poretkom. Šabo se ne miri sa dehumaniziranim društvenim odnosima i u stalnom je konfliktu sa nepravednom vlašću, a na strani je dobra i progres. Njegova autentična čovječnost dosljedno je ostvarena u romanu. Po svaku cijenu on se ne odriče svoje humanističke misije u težnji da promijeni i ono što se teško može promijeniti u kruto postavljenim životnim pravilima koja obespravljaju individualca koga nastoje potčiniti opštedruštvenom ustrojenom poretku. Roman se završava Šabovom apoteozom ljubavi ističući je do visine kulta i nalazeći u njoj smisao i za smrt i za život. Meša završava roman optimističnom vizijom. Pjesničko meditiranje Ahmeta Šaba

¹⁰⁰Selimović, *Tvrđava*, 126.

¹⁰¹Ibid, 127.

¹⁰²Selimović, *Tvrđava*, 148.

govori o intelektualnoj autonomnosti čovjeka koji je propatio Hoćin i uvidio svu apsurdnost lažnih autoriteta i kultova koje čovjek svjesno ili nesvjesno proizvodi i kojima je utamničio svoju ličnost, snove i ideale. Ahmet je na sopstvenoj koži iskusio surovost rata i nemira poslije rata, pa mu je čudna i smiješna odanost sultanu i njegovoj izloženoj slici za rođendan, što će dodatno začuditi i uplašiti opreznog Mula Ibrahima. Šabo je iskru životnosti pronašao u dobroti, plemenitosti i odanosti supruge Tijane, koja mu je najsigurnije utočište i zaklon od svih životnih nevolja. Optimizam i rijetki momenti životne sreće obuzimaju ga radujući se nagovještaju potomstva, što će predstavljati moćnu protivtežu svemu negativnom kao determinantama tragima ove nježne i misleće osobene egzistencije, riješene da sačuva čovječnost, ideale i snove.

LITERATURA

- [1.] M.Bahtin, Autor i junak u estetskoj aktivnosti, Bratstvo-- jedinstvo, Novi Sad, 1991.
- [2.] M.Begić, Mithat: M. Selimović- Tvrdava, Izraz, Sarajevo, 1977.
- [3.] D.Đuričković, Tvrdava, Odjek, 35/1982. , 19, 6 - 7, Svjetlost, Sarajevo, 1982.
- [4.] P.Džadžić,Ivo Andrić: Čovek, delo, Prosveta, Niš, 1993.
- [5.] J.P.Ekerman,Razgovori s Geteom, Izbor, Zagreb, Zora, 1950.
- [6.] N.Fra j, Veliki kodeks, Biblija i književnost, Prosveta, Beograd, 1985.
- [7.] K.G.Jung,Arhetipovi i kolektivno , Atos, 2003.
- [8.] Kilibarda,Književno - političke rasprave, Almanah, Podgorica, 2003.
- [9.] D.Oraić,Teorija citatnosti, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.
- [10.] M.Solar,Teorija književnosti, Školska knjiga, Zagreb, 1980.
- [11.] I.Tartalja,Teorija književnosti, Zavog za udžbenike, Beograd, 1997.
- [12.] Rečnik književnih termina,Nolit, Beograd,1985.
- [13.] R.Lagumdžija, Razija: Djelo Meše Selimovića u književnoj kritici, Svjetlost, Sarajevo, 1986.
- [14.] M.Selimović, Izabrana dela, Edicija, Beograd, 2010.
- [15.] M.Selimović, Meša: Pesci, mišljenja i razgovori, BIGZ, Beograd, 1990.
- [16.] M.Selimović, Meša: Sjećanja, BIGZ, Beograd, 1986
- [17.] R.Velek , Kritički pojmovi, Vuk Karadžić, Beograd, 1966